

PRAFUL DE PE SCÂNDURĂ

Theodor Cristian POPESCU

Despre etica actului critic la teatru

Ne pierdem repede răbdarea. Ultima ediție a Festivalului Național de Teatru a fost concludentă în această privință. După ce anii trecuți mulți dintre colegii mei se lăsau cu greu aduși la teatru, anul acesta am remarcat că unii încep să iasă din sală după numai câteva minute de spectacol. Dar dacă oameni de teatru sau simpli spectatori care părăsesc sala înainte de sfârșitul unei reprezentații am mai văzut, critici de teatru care părăsesc sala pe la jumătatea unei reprezentații și care a doua zi se exprimă analitic despre ceva ce n-au urmărit până la capăt, recunosc că n-am mai văzut.

Mă pun pe gânduri mai multe aspecte de natură etică ale acestei atitudini.

În primul rând, comportamentul în sala de spectacol presupune respectarea unor reguli minime de conviețuire pe durata unui spectacol, prin simplul fapt că asistăm la o reprezentație „live” și nu la una înregistrată. E ridicol că trebuie să abordez acest subiect, dar nu am încotro, căci am văzut critici care vorbeau cu voce tare în timpul spectacolului cu persoanele care îi însoțeau, săreau peste rânduri sau ieșeau din sală în pas vioi, încercând parcă să mute privirile spectatorilor, ațintite până atunci spre scenă, pe manifestarea activă a plictisului lor. Este ceva infantil în această nevoie de atenție, precum la nobilii de odinioară care-și permiteau abateri de la etichetă netolerate omului de rând, ieșind sau intrând când voiau în loja lor, aleasă să fie cât mai în văzul tuturor. Or, un critic are deja propriul spațiu public de manifestare, acela în care-și publică demersul analitic. Manifestându-se încă din spațiul teatral prin actul public al părăsirii sălii, el anunță astfel implicit că renunță la a mai analiza ulterior ceva ce nu e demn de a deveni obiectul atenției sale. Prin urmare, relatarea ulterioară prin care criticul nu numai că recunoaște, dar își face un titlu de glorie din faptul că a renunțat să urmărească până la capăt obiectul analizei, scoate intervenția sa din zona culturală și o mută în cea a tabloidului. Mă întreb dacă există recenzii de critică literară în care autorii admit că nu au citit până la capăt cartea ce face obiectul analizei, de critică muzicală în care nu s-a ascultat până la capăt piesa discutată sau din zona artelor vizuale în care criticul părăsește grupajul expozițional după viziunea doar a unui mic număr din lucrările expuse, dar nu ezită să exprime o opinie asupra conceptului general. Dacă nu, de ce am accepta această manifestare frivolă doar la teatru?

În al doilea rând, consider că dreptul de a da un verdict se câștigă prin demonstrarea publică, de către cel ce analizează, a capacității sale de a vedea, a auzi și a înțelege propunerea artistică și apoi de a reuși să o plaseze în context. Abia după acest efort făcut la vedere poate criticul să pună un diagnostic și să apuce bisturiul, tăind în carne vie. Verdict fără analiză și fără informație completă? Bazat pe ce, pe gustul propriu exprimat după o „degustare” sumară? Iată ce scrie Miruna Runcan: „Mai întâi și mai întâi, cred că, la fel cu orice demers critic, și cel teatral ar trebui să se bazeze pe forța analizei. Criticul de teatru trebuie să știe să vadă, trebuie să aibă un bun spirit de observație, atât în zona secvențială a amănuntului imperceptibil, cât și în zona aceea mai subtilă, în care memoria, ritmul interior, capacitatea

de asociere dau seamă asupra elaborării de sens. Criticul are cu adevărat putere de analiză atunci când reușește nu numai să descrie, să «vadă» sintagmatic șiruri de obiecte, de situații, de imagini scenice, ci atunci când, exersându-și coerent aceste facultăți, reușește să pătrundă strategiile degajării de sens.“*

A devenit subiect de glume permanente între noi faptul că, după ani buni de activitate, colaboratorii mei scenografi, compozitori sau coreografi nu prea pot răsfoi un dosar de presă cu analize pertinente ale contribuțiilor lor specifice la spectacolele analizate, ci doar un șir de epitete. În timpul acestei ediții a Festivalului îmi pare a se fi atins o extremă a acestei „critici de epitete“ prin apariția cu regularitate a unor intervenții „de câteva rânduri“ în care se practica tocmai ceea ce Miruna Runcan numește „critica de dirigiență“: artiștii erau certați, urecheați și puși la colț rapid, sumar, fără multe discuții. În centrul tabletelor de „n“ rânduri era nu un demers analitic, ci o revărsare de exasperări și umori personale, exprimând radical și, nu am motive să mă îndoiesc, foarte sincer nemulțumirea personală a autorului acelor câtorva rânduri. Întrebarea e, cui au folosit aceste tablete? Publicului, sigur nu, căci, la data când le-ar fi putut citi, spectacolul respectiv își încheiase deja reprezentațiile în festival. Artiștilor, sigur nu, căci dacă doar îi „cerți“ fără să analizezi ce au făcut nu îi ajuți cu nimic. Și atunci cui? Evident, celui ce scrie, proiectându-se în centrul lumii: MIE mi-a/nu mi-a plăcut, EU cred că, vă spun EU că... De acord și cu această personalizare totală (chiar dacă din punct de vedere critic complet inutilă) a reacțiilor, dar atunci cel care o propune poate să facă un lucru simplu, ca să nu mai datoreze nimic (mă refer la o expertiză reală) nimănui: să își cumpere билет, ca orice spectator.

În al-treilea rând, aș aborda chestiunea limbajului. Un critic nu poate scrie, la nivel de intervenție culturală, că și-a dorit „să-l înjure pe regizor pentru că și-a bătut joc de timpul său“, sau că „a fost îngrețoșat“ de ce a văzut, că unul dintre cei mai importanți regizori îl „plictisește“ cu „mănușișme la fel de odioase cum le știm de ani de zile“, făcând jocuri de cuvinte pe seama numelor sau înfățișării artiștilor. Găsesc că aceste formulări sunt nu numai complet inelegante, dar dovedesc un gust îndoielnic și o totală lipsă de respect față de subiecți, chiar dacă aceștia ar fi infractori de drept comun. Desigur, eleganța exprimării nu poate fi legiferată sau impusă (decât de redactorul-șef al publicației în care apare, dacă își respectă cititorii). Însă alimentarea exasperărilor noastre printr-un veșnic monolog pamfletar nu construiește dialog și nu îmbunătățește deloc un climat cultural și așa sărac în idei și superficial până la inexistență.

Ar trebui meditat asupra formulei de prezentare a spectacolelor în Festivalul Național de Teatru, dacă tot vorbim de cultivarea unui climat cultural. Poate ar trebui abandonat pentru o ediție, cu titlu experimental, modelul „târg de spectacole“ în care alergăm cu toții de la o sală de spectacole la alta și suntem veșnic obosiți și iritabili și încercat modelul Festivalului de toamnă de la Paris, care prezintă timp de trei luni, pe rând, spectacolele invitate, „învelindu-le“ în mese rotunde, întâlniri, expoziții și proiecții de filme. Spun asta și pentru că modulul de conferințe și ateliere al Festivalului a devenit realmente puternic și interesant. Și pentru că e preferabil să propun o soluție sau să provoc o dezbatere în loc să îi atac pe cei care mă „enervează“. Sunt absolut convins că putem cu toții mai mult decât atât. Mult mai mult.

Deschid astfel, cu această primă intervenție, o discuție pe tema discursului critic în teatrul românesc contemporan.

* Miruna Runcan, „Critica criticii de teatru“ în *Modelul teatral românesc*, p. 131, București, Editura Unitext, 2000.